

Tobiasz Targosz

Symboliczne wymiary
birmańskiego nacjonalizmu
i polityki w latach 1885-2015

Symboliczne wymiary
birmańskiego nacjonalizmu
i polityki w latach 1885–2015

Tobiasz Targosz

Symboliczne wymiary
birmańskiego nacjonalizmu
i polityki w latach 1885–2015

Kraków 2021

Tobiasz Targosz
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
● <https://orcid.org/0000-0002-4094-0318>
✉ tobiasz.targosz@uj.edu.pl

© Copyright by Tobiasz Targosz, 2021

Recenzenci: dr hab. Wojciech Dohnal, dr hab. Leszek Korporowicz,
prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz

Opracowanie redakcyjne: Agnieszka Sabak
Projekt okładki: Agnieszka Gogola

ISBN 978-83-8138-515-2 (druk)
ISBN 978-83-8138-516-9 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381385169>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Pracę tę dedykuję mojemu przyjacielowi „Skumie” Thetkhaingowi (1980–2020), moim birmańskim przyjaciołom oraz wszystkim ofiarom kolejnych birmańskim *coup d’etat*, etnicznych konfliktów i wszystkim obywatelom Birmy, którzy od dekad toczą nierówną walkę z autorytarnym wojskowym reżimem.

Spis treści

Wstęp 9

Studia nad Birma i Azją Południowo-Wschodnią 25

Rozdział I. Wprowadzenie w problematykę symbolicznych wymiarów nacjonalizmu 39

1.1. Badania nad nacjonalizmem w perspektywie interdyscyplinarnej 43

1.2. Główne perspektywy badawcze w badaniach nad nacjonalizmem 51

1.3. Postkolonializm a nacjonalizm 61

1.4. Symboliczne wymiary nacjonalizmu 70

1.5. Nacjonalizm – przypadek birmański 80

Rozdział II. Birma w okresie kolonialnym 87

2.1. Konteksty kulturowe Birmy na tle regionu Azji Południowo-Wschodniej 91

2.2. Kolonialne ingerencje. Birma pod władzą brytyjską 98

2.3. Walka na symbole w kolonialnej Birmie 110

2.4. Rozwój birmańskich ugrupowań nacjonalistycznych 143

Rozdział III. Od japońskiego interregnum przez „buddyjską demokrację” do wojskowej dyktatury. Birma w latach 1937–1988 161

3.1. Birma od wybuchu drugiej wojny do upadku dyktatury generała Ne Wina – zarys historyczny 166

3.2. Adipati i „nat niepodległości” 176

3.3. Polityka jako droga do *nibbany* za rządów U Nu 197

3.4. Birmańska droga do socjalizmu w „Pustelnicznym Królestwie” generała Ne Wina 210

Rozdział IV. Polityka symboli, różne narracje współczesnej birmańskości 231

4.1. Symboliczne zmagania pomiędzy juntą a „natem demokracji”.
Od oporu do sojuszu 234

4.2. 969 – symbolika buddyjskiego etnonacjonalizmu 263

Epilog 275

Wykaz skrótów nazw organizacji politycznych 293

Streszczenie 295

Summary 301

Bibliografia 307

Indeks osobowy 325

Wstęp

W następstwie brytyjskiego podboju kolonialnego w Birnie¹ zniesiona została posiadająca półboski status instytucja birmańskiej monarchii. W ten sposób zburzono trwający od wieków dotychczasowy porządek, opierający się na buddyjskich wartościach i osobistych zobowiązaniach wobec królewskiego tronu. Zmiany te miały charakter nagły i odcisnęły traumatyczne piętno na przyszłej historii kraju. Brytyjski kolonializm w krótkim czasie doprowadził do przełamania izolacji pustelniczego Królestwa Birmy, niosąc za sobą szereg nowych wynalazków, idei oraz koncepcji politycznych. Zaowocowało to swoistym ideowym fermentem pośród zwesternizowanych, uświadomionych politycznie lokalnych elit. Ich głównym celem było dostosowanie owych przywiezionych przez kolonialistów obcych nowinek intelektualnych do miejscowych tradycji politycznych i kulturowych w celu odzyskania niepodległości. Bezpośrednim następstwem tego procesu stało się wyłonienie pierwszych nacjonalistycznych ugrupowań politycznych posiadających własne programy stanowiące konglomerat wpływów obcych i rodzimych. Chociaż birmański nacjonalizm stawał się formułą animującą przemiany, które w konsekwencji doprowadziły do odzyskania przez Birnę niepodległości, na etapie początkowym nie mógł odnieść się do rzeczywistości narodowej. Stąd też konieczne stało się odwołanie do symboli i mitów podzielanych przez większość społeczeństwa. Wraz z odzyskaniem upragnionej niepodległości stworzenie zrębów rzeczywistości narodowej, poprzez kreację narodowej kultury, uzyskało kapitalne znaczenie dla miejscowych aktorów politycznych. Nacjonalizm, będący

¹ Birma współcześnie określana jest jako Mjanma, co jest następstwem decyzji sprawującej tam władzę od 1988 roku junty wojskowej. Ze względu na istniejące w świecie naukowym kontrowersje dotyczące nazwy państwa, zdecydowano się na wymienne używanie obydwu nazw zgodnie z chronologią ich pojawienia się. Wydaje się to zasadne, z uwagi na uznanie nowej nazwy przez Organizację Narodów Zjednoczonych, jak i środowisko międzynarodowe za nazwę oficjalną. Dlatego też w odniesieniu do okresu przed zmianą nazwy, to jest przed lipcem 1989 roku, kraj będzie określać się jako Birnę, podczas gdy w kontekście wydarzeń mających miejsce po tej dacie jako Mjanma.

obok symboli i birmańskiej polityki jednym z głównych obiektów zainteresowania w tej pracy, stał się motorem zachodzącej nie tylko w Birmie, ale w całym regionie Azji Południowo-Wschodniej modernizacji. W kontekście lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku modernizację należałoby uznać za proces, w którym kultury zmuszane są do przyjęcia cech z zewnątrz. Jednocześnie, jak zauważa Arjun Appadurai, „nowoczesność wydaje się mieć dzisiaj charakter bardziej praktyczny, a mniej pedagogiczny, bardziej eksperymentalny, a mniej zdyscyplinowany niż w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, kiedy to była doświadczana głównie (szczególnie przez ludzi nienależących do narodowej elity) za pośrednictwem aparatu propagandowego nowo powstałych niepodległych państw narodowych”². W okresie powojennym, co warto podkreślić, modernizacja często była wymuszona przez oczekiwania i wymagania powojennego bilateralnego świata. Stąd też, jak zauważył Arturo Escobara, modernizację tę powinno się rozumieć jako „koszmar (...) związany z olbrzymim zacofaniem i ubóstwem, niewypowiedzianym wyzyskiem i uciskiem”³. W tym miejscu należy podkreślić, że modele rozwoju powstałe w państwie znanym dziś jako Mjanma w latach 1885–2015 były formą spontanicznej reakcji na wyzwania czasu, stanowiły przy tym oryginalną hybrydę ideologiczną, czerpiącą inspirację z dorobku zarówno miejscowej, jak i obcej kultury.

Przedmiotem niniejszej książki są symboliczne aspekty nacjonalizmu birmańskiego. Główna tematyka publikacji ogniskuje się wokół relacji pomiędzy kulturą symboliczną a polityką na przykładzie przemian politycznych, społecznych, religijnych i kulturowych zachodzących w Birmie od 1885 do 2015 roku. Tak szeroka cezura jest wynikiem chęci przedstawienia radykalnych zmian w lokalnej kulturze⁴ i życiu politycznym oraz społecznym, które miały miejsce na przestrzeni stu lat dzielących te daty. Wynika ona przy tym z faktu, że „procesy narodotwórcze mają zawsze charakter wpisujący się w tradycję Braudelowskiego „długiego trwania”. Zgodnie z nią współczesne państwa narodowe, ich instytucje, a nawet zbiory narodowych tożsamości są jedynie wynikiem stopniowej budowy i rede-

² A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Z. Pucek, Kraków 2005, s. 20.

³ A. Escobar, *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*, Princeton 1995, s. 4.

⁴ W poniższej pracy przyjmuje się definicję kultury podaną przez Melforda Spiro, według którego kultura: „to system tradycyjnych idei, wierzeń i wartości, które są wyrażane w publicznych symbolach, które są podzielane, uzyskiwane i kierowane przez działania członków danej grupy społecznej”. za: M.E. Spiro, *Kinship and Marriage in Burma. A Cultural and Psychodynamic Analysis*, Berkeley 1977, s. XI.

finicji struktur w rozłożonym w czasie procesie historycznym”⁵. Prezentowana analiza przemian z lat 1885–2015 nie jest „trywialną” i typową historią polityczną, określaną przez Fernanda Braudela jako *courte durée*. Wysznuć wnioski wynikają ze świadomości, iż jedynie obustronna analiza, zarówno w kontekście *longe durée*, jak i *courte durée*, umożliwi uchwycenie pełnego obrazu badanego zagadnienia. Dlatego też odniesienia do przeszłości, nawet znacznie bardziej oddalonej od opisywanego okresu, będą jej istotnym elementem. W książce podejmuję się próby wykorzystania pogłębionego antropologicznego podejścia w badaniach nad historią i polityką państwa odległego od nas zarówno w wymiarze geograficznym, jak i kulturowym. Przyjęcie tej perspektywy badawczej wynika ze świadomości, że tak politologia, jak i historia jako dyscypliny naukowe zbyt często rejestrują kolejne wydarzenia polityczne, których sens determinowany jest przez kulturę, wycofując się z przedstawienia ich głębszej struktury. Celem niniejszej książki jest wyjaśnienie głębszych złożoności symbolicznej struktury birmańskiej polityki, a także stworzenie bardziej zniuansowanej i wyczulonej na aspekty etnograficzne narracji dotyczącej współczesnej historii Birmy. Próba rozszerzenia pola dyskusji podjęta w niniejszej pracy polega przede wszystkim na wzbogaceniu już istniejących interpretacji badanych wydarzeń o krytyczną metarefleksję. Nacisk zostaje położony na logiczną i zrozumiałą prezentację możliwie zobiektywizowanej oceny przeszłości i teraźniejszości. Główne pytania badawcze, na które podjęta została próba odpowiedzi w pracy to: (1) Jak birmański nacjonalizm i polityka wyrażały się w zastanych i poprzedzających je systemach wartości i symbolach? (2) Na ile nowoczesne modele i strategie polityczne, będące spuścizną epoki kolonialnej, doprowadziły do zmian owej aksjologii i symboliki? W książce tej przyjmuje się definicję polityki zaproponowaną przez Maxa Webera, który uważał ją za „kierowanie lub wywieranie wpływu na kierowanie związkiem politycznym, a więc w dobie współczesnej – państwem”⁶; z jedynym zastrzeżeniem, które przedstawił później sam Weber, stwierdzając, że ujmowanie polityki jako każdego rodzaju samodzielnej działalności kierowniczej jest zbyt szerokie, zawężając ją w rezultacie do kierowania lub wywierania wpływu na państwo. Przyjęcie ogólnej definicji polityki za Weberem jest spowodowane świadomością, że faktycznie każda definicja polityki jest sama w sobie aktem politycznym⁷. W tej perspektywie definicja polityki Webera jawi się jako najbardziej neutralna ideolo-

⁵ A.W. Jelonek, *Wielokulturowość, separatyzm i budowa państwa narodowego w Tajlandii*, Kraków 2011, s. 9.

⁶ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, tłum. A. Kopański, P. Dybel, Kraków–Warszawa 1998, s. 55.

⁷ Więcej w: *What is Politics? The Activity and its Study*, ed. A. Leftwich, Oxford 1984, s. 2.

gicznie. Polityka jest w niej rozumiana przede wszystkim jako sztuka realizowania zamierzonych celów w domenie państwa. W przypadku niniejszej pracy jako „politykę birmańską” będzie uważało się politykę prowadzoną przez dominującą w Birmie grupę etniczną – Bamar⁸. Sam nacjonalizm będzie definiowany za Elie Kedouriem jako „doktryna stworzona w Europie w początkach XIX wieku, która utrzymuje, że ludzkość w sposób naturalny podzielona jest na narody różniące się od siebie pewnymi charakterystycznymi cechami. Doktryna ta zakłada także, że jedyną prawnitą formą władzy w państwie jest autonomiczny rząd narodowy”⁹. Należy przy tym podkreślić, że w języku polskim słowo „nacjonalizm” ma „negatywnie wartościującą konotację”¹⁰, podczas gdy w literaturze anglosaskiej ma ono charakter obiektywny i niewartościujący. Jest to pojęcie nastrożające badaczom licznych formalnych problemów z uwagi na swoją nieprecyzyjność. Stąd też w pierwszym rozdziale zdecydowano się na przegląd głównych teorii i perspektyw badawczych poprzez analizę dyskursu dotyczącego nacjonalizmu¹¹. W rozdziale tym w sposób krytyczny odwołano się do koncepcji, które posłużyły do analizy birmańskiej sceny politycznej. Użyty w pracy termin „nacjonalizm birmański” oznaczać będzie nacjonalizm dominującej grupy etnicznej Bamar, stworzony wokół charakterystycznych dla niej kulturowych symboli i wspomnień prekolonialnej monarchicznej przeszłości.

Kwestią marginalną przy interpretacji faktów będzie odpowiedź na pytanie, czy i w jakim stopniu państwu określanemu w badanym okresie jako Birma udało się zrealizować zamierzone cele, z których najważniejszymi były niepodległość polityczna, samodzielność gospodarcza i integracja narodowa. W ten sposób uwaga zo-

⁸ W pracy została przyjęta najbardziej rozpowszechniona transkrypcja języka birmańskiego Johna Okella, która jest używana przez: „(...) antropologów, politologów, ekonomistów, geografów, bibliotekarzy, dziennikarzy i biznesmenów” za: J. Okell, *A Guide to the Romanization of Burmese*, London 1971, s. 56. Stąd też na określenie dominującej w Birmie grupy etnicznej jest używana nazwa „Bamar”, „Bamarowie”, tak jak ma to miejsce w przypadku studiów nad Chinami i dominującej w Chinach grupy etnicznej, którą w literaturze określa się jako „Han”, „Hanowie”. Nazwy „Bamar” użyto w pracy wszędzie tam, gdzie konieczne jest podkreślenie różnicy między przynależnością etniczną i państwową.

⁹ E. Kedourie, *Nationalism*, London 1986, s. 9.

¹⁰ K. Tyszka, *Nacjonalizm w komunizmie. Ideologia narodowa w Związku Radzieckim i Polsce Ludowej*, Warszawa 2004, s. 11.

¹¹ Istotny punkt odniesienia w tym przypadku stanowią prace: E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka, Warszawa 2009; B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, tłum. S. Amsterdamski, Kraków 1997; T.H. Eriksen, *Etniczność i nacjonalizm. Ujęcie antropologiczne*, tłum. B. Gutowska-Nowak, Kraków 2013; A.D. Smith, *Nacjonalizm. Teoria, historia, ideologia*, tłum. E. Chomicka, Warszawa 2007; P. Chatterjee, *Empire and Nation: Selected Essays*, New York 2010; E. Kedourie, *Nationalism...*

Przedmiotem niniejszej książki są symboliczne aspekty nacjonalizmu birmańskiego. Publikacja dotyczy przede wszystkim relacji pomiędzy kulturą symboliczną a polityką. Zostały one ukazane na przykładzie przemian politycznych, społecznych, religijnych i kulturowych zachodzących w Birmy w okresie od 1885 roku do współczesności i dramatycznych wydarzeń wojskowego *coup d'état*, który miał miejsce na początku 2021 roku. Wybór tak szerokiego zakresu czasowego wynika z chęci przedstawienia radykalnych zmian w lokalnej kulturze i życiu politycznym oraz społecznym, które miały miejsce w ciągu stu lat dzielących te daty. Dzięki temu czytelnik może się zapoznać z możliwie najbardziej zbilansowaną i wyczerpującą na aspekty etnograficzne narracją dotyczącą współczesnej historii Birmy.

